

РАЗГОВОРИ

Снимка: Мартин Стефанов

Худ. оформление: Мартин Стефанов

ДИАЛОЗИ ЗА РУСКАТА ЛИТЕРАТУРА НА ХХ ВЕК

(III. СТОЛИЦА / ПРОВИНЦИЯ)

Галина Петкова (София) – Нина Барковска (Екатеринбург)

Замислени под влияние на знаменитите „беседи“ на Кристина Поморска с Роман Якобсон¹, настоящите диалози са пространство на среща с изследователи, поставили в центъра на своите занимания руската литература от ХХ век в нейните многолики прояви, ограничени от или преминаващи през идеологически, политически, културни бариери. Подобни разговори имат за цел да запознаят българския читател с гледища и подходи на знакови имена в литературоведската академична русистика, да обвържат идеите и концепциите с неизчерпаемата конкретност на личния житейски сценарий и научна специализация, да открият пресечни точки между търсенията в София и проучванията в други центрове на русистични изследвания.

Опит за фокусиране на два гласа върху руската литература на ХХ и началото на ХХІ век през призмата на опозицията „столица / провинция“ е интервюто с проф. Нина Барковска от Катедрата по руска литература и методика на нейното преподаване в Уралския държавен педагогически университет (УрДПУ) в Екатеринбург (Русия).

Нина Барковска завършва през 1977 г. Филологическия факултет на Уралския държавен университет „А. М. Горки“ (днес – Уралски федерален университет, носещ името на първия президент на Русия Б. Н. Елцин). През 1981 г. защитава дисертация на тема „Активност на художествената форма“ и придобива научната степен „кандидат на философските науки“ в специалността Естетика. От същата година и до днес работи в Уралския държавен педагогически университет. През 1996 г. защитава дисертация „Поетика на символистичния роман“, за която ѝ е присъдена научната степен „доктор на филологическите науки“. От 1999 г. е професор. От 2006 до 2015 гг. ръководи Катедрата по съвременна руска литература (днес – Катедра по литература и методика на нейното преподаване) на УрДПУ. Научните интереси на Н. Барковска са съсредоточени върху

¹ Якобсон Р., Поморска К. Беседы. Jerusalem: Изд-во им. И. Л. Магнеса; Еврейский университет в Иерусалиме, 1982.

руската литература от края на XIX и началото на ХХ век, литературата на руската емиграция от първата вълна, съвременната поезия, руската литература за деца и юноши. Тя е автор на повече от 250 научни публикации, между които три книги и редица учебни пособия по руска литература на ХХ век, включително и в съавторство с признатите литературоведи Н. Лейдерман и М. Липовецки. Под нейно ръководство към днешна дата са защитени пет дисертации. Ogлавява четири международни проекта, центрирани върху развитието на руската поезия. Редактор е на две ежегодни серии на научното издание „Уралски филологически вестник“ („Русская литература ХХ – ХХІ веков: направления и течения“ и „Драфт: молодая наука“²). Член е на редколегията на списание „Филологический класс“, основано през 1996 г. от Н. Лейдерман. През 2010 г. Барковска е удостоена със званието „Почетен работник на висшето професионално образование на Руската федерация“.

Г. Петкова

Биография на учения и curriculum vitae

Г. П. Моят първи въпрос винаги засяга личната история. В литературознанието на ХХ век дълго спорят относно ролята на биографизма за изучаването на писателското творчество. Още привържениците на ОПОЯЗ задават методологически бонтон биографията да бъде „изхвърлена от кораба“ на интерпретациите. Научната гилдия, пренебрегваща писателската биография, изглежда обсебена от съдържанието на своето CV. Анкетността на този документ обаче по-скоро унифицира и анонимизира фигурата на анкетирания, превръща го в статистическа персона с подходящи наукометрични показатели. Винаги ми се е струвало, че биографията на учения е „крачка встрани от собственото“ (ако използвам думите на Бродски от стихотворението му „На выставке Карла Вейлинка“) CV, че тя съществува за сметка на празнини, разриви и липси, по особен начин натрупващи личността и проявяващи се в езика. Вашето формиране като филолог и учен и Вашата преподавателска дейност са свързани с Екатеринбург, четвъртия по големина град в днешна Русия, намиращ се на 1667 км. на изток от столицата Москва и разположен на източните склонове на планината Урал. Кой бяха Вашите учители и на какво се научихте от тях?

² Заглавията на руски периодични издания и научни поредици, както и на произведения, които не са преведени на български език, се въвеждат на езика на оригинала.

Н. Б. Аз учих във Филологическия факултет на Уралския държавен университет от 1972 до 1977 г. Мой научен ръководител на курсовите и дипломната ми работа беше Виола Викторовна Ейдинова, красив, талантлив, много жизнелюбив и енергичен човек, със стабилни позиции в научните кръгове на Москва, Тарту, Новосибирск, Перм. Именно тя насочи интереса ни към теорията на литературата и текущия литературен процес. Тя ни учеше внимателно да се отнасяме към студентските научни изследвания и винаги насърчаваше своите ученици да участват в конференции, в сборници със статии. Предварително ще кажа, че нашият бъдещ завеждащ катедра Наум Лазаревич Лейдерман винаги повтаряше, че в науката няма таблица на ранговете, не е важно дали си студент, или доктор на науките, важно е дали си съумял самостоятелно да изследваш нещо важно и интересно. Просеминарите по съвременна руска литература водеше Вера Василиевна Химич, също прекрасен преподавател и много деликатен и отзивчив човек.

Виола Ейдинова разработваше теорията на стила, учеше ни в многообразието от поетически похвати да откриваме доминиращ принцип, „стилев закон“, проявяващ авторската индивидуалност. Ние анализирахме творбите, насочвайки вниманието си към художествената форма, за основа служеха трудовете на руските формалисти. Малко по-късно „открихме“ Михаил Бахтин с неговата теория на карнавализацията, двугласното слово, романовото разноречие, хронотопа като основи на художествения свят на произведението. Някакъв идеологически диктат в моите студентски години вече нямаше. Струва ми се справедливо изказаното от Алексей Юрчак в неговата книга „Это было навсегда, пока не кончилось“³: в периода на късния социализъм обществото съвсем не се е състояло само от комунисти и дисиденти, повечето хора са заемали позицията на извънположеност спрямо идеологията, живели са живота си, без сякаш да забелязват вестник „Правда“ и излъчваните по телевизията пленуми на КПСС [Комунистическата партия на Съветския съюз – Г. П.]. Може би по-късно това изигра негативна роля, когато се видя деполитизацията на интелигенцията през първото десетилетие на ХХІ век.

Научен ръководител на кандидатската ми дисертация, която написах в Катедрата по естетика, беше Аркадий Фьодорович Еремеев, един от най-големите специалисти в своята област. Именно той развиваше аксиологичната концепция на естетическото, т. е. естетическото се разглеждаше не като свойство или качество на обекта, а като ценностно

³ Юрчак, Алексей. Это было навсегда, пока не кончилось. Последнее советское поколение. Пер. с английского. Москва: Новое литературное обозрение, 2014 г. Английският вариант на книгата – „Everything Was Forever Until It Was No More“ (Princeton University Press) излиза през 2005 г. и се ползва със значителен авторитет в международните академични среди. Бел. моя – Г. П.

отношение, обективно-субективно по своята природа. В тези си схващания той беше солидарен с ленинградската школа по естетика на М. С. Каган и влизаше в основни противоречия с московската школа на Ю. Б. Борев. В края на 70-те години на ХХ век уралската школа в областта на естетиката тясно си сътрудничеса с колегите от Тбилиския университет, съвет по философски науки тогава при нас нямаше, в Ленинград се чакаше на дълга опашка, затова няколко аспиранта на А. Ф. Еремеев, включително и аз, защитихме дисертациите си в Тбилиси.

Проблемът за активността на художествената форма, който ми беше предложен за тема на дисертацията, се оказа много продуктивен. Основополагаща за мен беше концепцията за формата на Бахтин, представена в неговия труд „Проблема содержания, материала и форми в словесном художественном творчестве“. През 70-те години на ХХ в. в хуманитарните науки вече активно се разработваха новите идеи, произлезли от Тартуско-московската семиотична школа, всички ние бяхме увлечени от забележителните текстове на Ю. Лотман, З. Минц, Б. Успенски, Б. Гаспаров и други учени от тази плеяда. Необходимо е да спомена с добри думи и моята майка, също филолог и университетски преподавател по руска литература, Евдокия Фьодоровна Барковска. Майка ми е завършила Саратовския университет, където са преподавали забележителни филолози, някои от тях изселени или евакуирани от Ленинград. Тя често си спомняше Григорий Александрович Гуковски, Юлиан Григориевич Оксман, Александр Павлович Скафтимов. Разказваше, че лекциите на Гуковски за Пушкин са се предавали по високоговорителите на улиците и хората са стояли и са слушали. Със сигурност мога да кажа, че любовта към поезията и интересът към най-новите тенденции в нея започват за майка ми още от университетската скамейка.

Г. П. Когато Вие учихте и се формирахте като изследовател в Екатеринбург, чувстваше ли се някаква опозиционност по отношение на Москва? Имаше ли травма на провинцията, или обратно, отдалечеността от столицата даваше свобода да се експериментира и да се апробират най-новите модели на литературоведски анализ?

Н. Б. Особена опозиционност по отношение на столицата нямаше. Ние не се усещахме като провинция. Макар че в средата на 80-те години на ХХ век се появи една кинокомедия – „Най-обаятелната и привлекателната“, в която главната героиня, малко наивно-глуповата, предизвикваше насмешката на московчани: „Ама тя е от Урал!“, т. е. Урал се възприемаше като изостанала, бедна, полудива територия. Той никога не е бил такъв, най-малкото защото е промишлен регион с развита металургична, химическа и

атомна промишленост, тук са концентрирани висококвалифицирани научно-инженерни кадри. В Уралското отделение на Академията на науките са работили известни учени, математици и химици.

Във филологията съществуваха научни школи в различни региони на Русия: в Новосибирск, във Вологда, в Томск. Например в Омск разработваха теорията на стихотворната книга, в Калининград изучаваха жанровете, в Ижевск беше школата на Б. О. Корман, съсредоточена върху проблема за автора и субектната организация на текста, в Смоленск бяха стиховедите, в Донецк на нас ни беше близка школата на М. М. Гиршман, прекрасен теоретик, и т. н., няма възможност всички да бъдат изброени. Във всеки регион се провеждаха ежегодни тематични конференции, издаваха се в течение на много години сборници със статии и научни трудове. В състава на дисертационните съвети можеше да се канят водещи специалисти от други градове, тогава нямаше прикрепване само към един университет. Проблематизирането на отношенията между Москва и провинцията започна през 10-те години на ХХІ век, когато възникна недоволство заради политиката на закриване на провинциалните вузове и твърдото регламентиране на учебните планове. Сега, както е известно, има десетина федерални университета, които получават финансиране, а всички останали оцеляват както могат. През последните пет-шест години се чувства някакво „столично“ високомерие в изказванията на московски журналисти, писатели, дори филолози, на които им се струва, че извън пределите на Москва и Петербург е културна пустиня. Уви, социалната и икономическата ситуация е такава, че всички най-енергични и талантливи хора се стремят към Москва и Петербург или заминават за чужбина, а провинцията доставя само „човешки ресурс“ (вариант на суровинната икономика).

Г. П. Споменахте различни научни школи в отделните региони на Русия. Вие свързана ли сте с определена школа? Какви тенденции и подходи, родени в Екатеринбург, са били „поискани“ в столицата?

Н. Б. Струва ми се, че по-важното от създаване на определена „школа“, е създаването на творческа атмосфера, когато всеки работи с пълно отдаване онова, което му е близко. Както и – спазването на определени етични принципи, от тях също не може да се отстъпи, това е заложено от нашите учители. По-голямата част от живота си аз съм работила в катедрата на Наум Лазаревич Лейдерман, разработвал теорията на жанра. Жанрът според Лейдерман е призван да осигури целостността на творбата, да създаде от ограничен брой компоненти (герои, сюжетни ходове, детайли, епизоди, думи) „съкратена

Вселена“. В ситуацията на бърза смяна на методически направления и моди теорията на жанра, разбиран като неканонична, динамично развиваща се система, позволява да се достигне до известна логичност и стройност в анализа. Ние до ден днешен провеждаме ежегодни конференции, наричани вече Лейдермановски четения, в тях участват учени от най-различни градове, както и от чужбина. А списание „Филологический клас“ е едно от малкото по руска филология, включено в базата Web of Science. Ако Н. Лейдерман защити докторската си дисертация, посветена на жанровите процеси в руската проза от 60-те – 80-те години на ХХ век през 1984 г. в Московския държавен университет „М. В. Ломоносов“, то Марк Липовецки защити своята дисертация върху руския постмодернизъм пред нашия научен съвет, а неговата монография „Паралогии. Трансформации (пост)модернистского дискурса в русской культуре 1920–2000-х годов“ получи световна известност.

Г. П. Вие имате съавторски книги с Наум Лейдерман и Марк Липовецки, които, виждаме, излизат като учени от зоната на регионалното и се вписват в големия литературоведски канон в Русия и извън нейните граници. Каква роля изиграва Н. Лейдерман във Вашия живот?

Н. Б. Наум Лазаревич Лейдерман изигра огромна роля в живота ми, макар че аз писах докторската си дисертация не под негово, а под ръководството на В. Ейдинова. Той е роден в украинския град Бершад във Винницка област, завършва Одеския държавен университет. През 1964 г. пристига с жена си в тогавашния Свердловск (сега Екатеринбург – Г. П.), от 1967 г. работи в нашия университет, тогава – Свердловски държавен педагогически институт. След защитата на докторската си дисертация става професор и нашата една катедра по руска и чужда литература през 1992 г. се раздели на две – по класическа литература и по съветска литература. И Наум Лазаревич ме включи в състава на своята катедра, която някъде в средата на 90-те години на ХХ век беше преименувана в Катедра по съвременна руска литература. Лейдерман беше креативен, енергичен, през цялото време измисляше нови начинания и проекти; истински лидер, той не търпеше никакви разправии и интриги, безжалостно гонеше лентяите. 90-те години на ХХ век бяха икономически много тежко време, но за работа те бяха мечта. От педагогически институт ние станахме университет, т. е. преминахме към петгодишно обучение. Създаваха се нови катедри, разработваха се нови курсове, имаше много защитени кандидатски и докторски дисертации, беше открит наш дисертационен съвет.

Приемът в първи курс беше 150 студента, създаваха се филологически класове⁴ в училищата, приветстваха се авторските курсове и учебници, всяка година ние обновявахме системата на спецкурсовете. Появи се поток от нови за нас публикации – и на художествена, и на научна литература, редица преводи на трудове на чужди философи, филолози и културолози. С такъв ентузиазъм повече никога не сме работили – нито преди, нито след това.

Лейдерман разработи цялостна система за изучаване на теория на литературата: в първи курс – увод в литературознанието; във втори курс – практикум по поетика на творбата; в трети курс – практикуми по жанров и по стилистичен анализ; в пети курс – „Методологически търсения в чуждото литературознание“ и „Теория на историко-литературните системи“ (т. е. отново теория на литературата, но на по-високо ниво, след като студентите вече са изучавали история на литературата). Плюс цяло ветрило от спецкурсове, всеки от който имаше теоретичен акцент. За съжаление постоянно променящите се образователни стандарти, рязкото съкращаване на аудиторните часове отдавна разрушиха толкова добре работещата система.

Наум Лейдерман в съавторство със сина си Марк Липовецки и голям авторски колектив замисли и реализира грандиозно начинание: създаване на нова концепция за историята на руската литература на XX век. Тези учебници (общо 6 тома) излязоха в московския издателски център „Академия“. Доколкото ми е известно, те нямат аналози.

Locus amoenus и Genius loci

Г. П. Оказва се, че значимите имена на руската хуманитарна мисъл са опазени в периферията, провинцията става опора на националната културна памет. Кое благоприятства този феномен във Вашия регион? Екатеринбург е разположен на Урал и, ако парафразирам Маяковски, когато „казваме“ Екатеринбург, ние „разбираме“ Урал.

Н. Б. Промисленият Урал е свършено особен регион. Тук са били ценени високо сръчността и умението да оцеляваш при изключително трудни условия. Екатеринбург първоначално е имал статут на град, център на добивната промишленост, със свои закони, и на пряко подчинение лично на царя. В средата на XIX век е открито уралското злато,

⁴ Филологическите класове са класове с разширено преподаване на филологически предмети (латински език, съвременна руска литература и т. н.).

което привлича чужди инвеститори, и градът започва бурно да се развива. Ирбитският панаир например е бил сред най-големите изложения в дореволюционна Русия. Най-богатият магазин на търговците Агафурови е изпращал своите продавачки в чужбина, за да се научат на тънкостите на обслужването. Мащабно културно начинание е създаването през 1870 г. на Уралското общество на любителите на естествознанието. В него членуват видни учени – историци, геолози, метеоролози, зоолози. Библиотеката на тази научно-просветна организация наброява 80 хиляди тома (според данни от 1925 г.). Построени са много православни манастири, сред които известният Верхотурски манастир, скитове на старообрядци, лутерански кирхи, католически храмове, джамии, синагоги – Урал приема всеки, стига човек да работи здраво, да е майстор. През 30-те години на ХХ век тук са изселвали разкулачените (т. е. най-добре работещите стопани). Хиляди хора са пристигали, за да работят на гигантските строежи на заводите (Уралмаш, Магнитогорск). През 1941 г. на Урал са депортирани поволжките немци, трудолюбив, разумен народ. През Втората световна война тук са евакуирани много заводи, машините са били поставяни направо на земята, в снега, свързвали са ги към електрическа мрежа и хората са започвали да работят, а едновременно са строили стените на цеховете. Отбранителната и атомната промишленост са изисквали внедряване на най-нови технологии. Впрочем и сега Екатеринбург е един от лидерите в разработването на информационните технологии. Чувството за лично достойнство и самостоятелност се основават на уменията да работиш качествено, да си майстор в своята област, сам да намираш изход от сложни ситуации, без много да се надяваш на помощ от държавата.

Г. П. Има ли Урал свой *genius loci*, който е смятан за дух покровител на Урал? Що за персонаж е Стопанката на Медната планина от самобитните уралски приказките на Павел Бажов? В България част от тях са преведени през 1990 г.⁵, но се възприемат по-скоро като екзотика. Едва ли си даваме сметка за митологизирането на Урал в тях.

Н. Б. Духът на мястото за нас е Павел Петрович Бажов, много навреме издал своите приказки, включени в книгата „Малахитовото ковчеже“ (1930–1940 г.). Всички, които за пръв път пристигат в Екатеринбург, се питат: а къде е планината? Нашите планини растат не нагоре, а надолу, това са пещери, мини, рудници, находища. Ако традиционната картина на света се състои от три сфери: горния свят (сакрален) – земния свят (човешки) – подземният свят (хтоничен), то за нас особено значение има долният

⁵ Бажов, Павел. Малахитовото ковчеже. Том 1: Приказки. Преводач София Бранц, София, Български художник, 1990. Бел. моя – Г. П.

свят. На златотърсачите и търсачите на скъпоценни камъни, на рударите, освен опит и умелост, е нужен късмет, печалба, успех. Затова и в приказките на Бажов, в определена степен повлияни от уралския фолклор, главни герои са пазителките на недрата: Стопанката на Медната планина живее не на повърхността, а вътре в планината, както и баба Синюшка, и Огнянка-Скачанка, и останалите, демонични по същината си персонажи. Те наказват за алчност, пиянство, самохвалство, кражба, жестоко отмъщават на онези, които грабят земните недра. Затова пък помагат на простодушните, трудолюбивите, честните и бедните. Разбира се, тук може да се долови и характерната за литературата на соцреализма социална поръчка, но има и общочовешки послания, като това, че богатството, първо, не трябва да е чрезмерно, защото иначе човек полудява, второ, трябва да се използва за добри дела. Огромното богатство не носи щастие. Стопанката на Медната планина разкрива не тайните на богатството, а на майсторлъка. Впрочем Бажов днес се възприема с ирония, защото е превърнат в кич. Ако неговите мотиви се срещат в текстовете на съвременни автори, например в романа „2017“ или разказа „Сестры Черепановы“ на Олга Славникова, то те се преосмислят и често се травестират.

Регионална литература и регионално литературознание

Г. П. Ако използвам аналогия с „петербургския“, съществува ли „уралски текст“ в руската литература? Как локалният текст се съотнася с понятието регионална литература, в конкретния случай – с „литература на Урал“? Кога възниква регионалната литература на Урал и какво представлява тя?

Н. Б. Мога да се съглася с мнението на Марк Липовецки⁶, че културният бум в края на 80-те – началото на 90-те години на XX век в Екатеринбург не се основава на стабилна културна традиция, а е породен от решителния отказ от всичко съветско, от желанието да се експериментира, да се разрушават вече утвърдени канони. Струва ми, че немалка роля изиграва и фактът, че в Свердловск / Екатеринбург има много студенти, много различни вузове. Новото се заражда именно в студентската среда (затова и беше интересно да работиш като преподавател). Конкретно „уралският текст“, включващ творби за Урал, създадени от писателите „уралци“, не е толкова голям (най-известният писател е Д. Н. Мамин-Сибиряк). Понятието регионална литература е по-широко и обхваща не само

⁶ Липовецкий, М. Странный случай региональной культурной революции: Свердловск в годы перестройки. – В: Филологический класс, 2019, № 2 (56), с. 8–6.

произведения и не само на уралска тематика, но и творчески обединения, издателства, списания, арт кафенета и галерии, литературни музеи, студии, фестивали и различни проекти. Именно по частта на проектите уралци са учудващо плодови. В периода 2002–2011 г. в Екатеринбург се присъжда национална награда за млади поети „ЛитератураРентген“ (с куратор Василий Чепелев). Тук може да се добави и забележителният фестивал на поезията, провеждан в Перм през 10-те години на ХХI век, – „СловоNova“, и организиран от филолога професор Марина Абашева. Това бяха толкова ярки фестивали, че е невъзможно да бъдат забравени. Те включваха и лекции на изследователи на поезията, специално поканени, и участия на утвърдени поети, и дискуссионни площадки, и поетически двубои, и визуална поезия, и поетически спектакли. През 2013 г. например по време на фестивала се проведе семинарът „Поетът и мястото“.

Съвременната регионална литература се формира в географския триъгълник на градовете Перм – Екатеринбург – Челябинск. И авторите, и кураторите, и културтрегерите се познават добре, ако има елемент на съперничество, то той само привнася повече енергия. В Екатеринбург от 2000-та година насам десет пъти се провежда замисленият от професор Юрий Казарин, филолог и поет, поетически маратон, т. е. 120 часа непрекъснато четене на поезия, написана от автори в Русия и в емиграция. Около тридесет години продължава и мащабният проект на Виталий Калпиди – „Уралска поетическа школа“, днес – „Уралско поетическо движение“. Калпиди живее вече в Челябинск, с него си сътрудничи издателката Марина Волкова (Калпиди има свой ютюб-канал: <https://www.youtube.com/channel/UCW8L6Qwm8LvS0phR4sqJ7Iw>, Марина Волкова – прекрасен портал: <http://mv74.ru/>). По инициатива на Калпиди и Волкова са издадени поетически книги на 30 автора в серията „ГУЛ“ („Галерия на уралската литература“), четири масивни тома от Антологията на съвременната уралска поезии (томовете излизат в интервал от седем години и предлагат моментен срез на състоянието на уралското поетическо пространство), енциклопедията „Уралска поетическа школа“ (включва сведения за историята на движението, фотоархив, кратки статии за 150 автора). Широк отзвук получи и анонимната антология „Руска поетическа реч – 2016“ (подборки на непубликувани по-рано поетически творби на известни и начинаещи автори, без да е посочено името на автора), съставена от В. Калпиди и Д. Кузмин. Вторият том на този проект включва анализи и коментари, написани от критици и литературоведи върху материала от първия том на анонимната антология. Издаването на всеки том на Антологията на съвременната уралска поезия е съпроводено от презентации, кръгли маси,

четения, критически отзиви. Поетически центрове имаше и в градовете Кишим и Нижни Тагил (уви, техните лидери вече не са между живите). В Челябинск се провежда фестивалът «InВерсия» (куратори – Наталия Санникова, Константин Рубински, Александр Маниченко). От 2019 г. Областната научна библиотека „В. Г. Белински“ присъжда националната награда „Неистовият Висарион“ за най-добър литературен критик. Областната библиотека за деца и юноши вече няколко години провежда конкурс за детски писатели и връчва награда в чест на детския писател Владислав Крапивин. Списание „Урал“ героично, с минимална финансова подкрепа, всяка година организира фестивал под наслов „Дебелите на Урал“, в рамките на който се провеждат срещи на широката читателска аудитория с редакциите на „дебелите“ списания – „Новый мир“, „Знамя“, „Октябрь“, „Волга“ и др. При Музея на писателите на Урал работи Камерен литературен театър, където младият режисьор Дмитрий Касимов реализира проекта „Руска поезия на XX век“. В неговите рамки досега са представяни спектакли по стихове на поетите от Сребърния век, както и по текстове на ъндъграунда от 80-те години на XX век. В спектакъла „Аутсайдерите“ звучат стихотворения на уралските автори Виталий Калпиди, Евгений Касимов, Юрий Казарин, Майя Никулина и Борис Рижи. Може би не споменах всички, но картината сякаш е ясна – поетическият живот е много интензивен. Какво привлича във всички тези проекти – те се реализират безкористно, без финансиране или с нищожна финансова подкрепа. Това, струва ми се, е много важно в наше време, когато всичко се измерва с пари, в това число и рейтингите на университети.

Г. П. Във Вашите текстове върху проблемите на литературната регионалистика Вие определяте „Уралското поетическо движение“ като най-забележимото явление в съвременната литература на Урал. Какво е отличителното за този проект?

Н. Б. Аз вече казах много неща за него. Характерните черти са: не еднократни акции, а планомерна, дългосрочна перспектива; оригиналност на проектите; ветрило от инициативи, съпътстващи издаването на книгите; своеобразен колективизъм, обединение на усилията на автори, на списание „Урал“, на Музея на писателите на Урал, на издателства, преподаватели, библиотеките в града – поезията се възприема като „низова гражданска инициатива“. Вероятно по-известни извън пределите на региона и зад граница са уралските драматурзи (Василий Сигарев, Николай Коляда, Ярослав Пулинович и др.). Съгласна съм с тези литературоведи⁷, които пишат за еkleктичността на поетическото

⁷ Подлубнова, Юлия. Условная река абсолютной любви. – В: Знамя, 2018, № 10. URL: <http://znamlit.ru/publication.php?id=7057> (30.07.2020).

пространство на Урал, за твърдите концептуални рамки на един или друг проект, за честото „изгаряне“ на млади поети, на които проектите помагат бързо да влязат в поезията, но също така и бързо да излязат от нея. Въпреки това наистина има много добри поети: отбелязват го москвичаните Данила Давидов и Дмитрий Биков, за този факт говори и Дмитрий Александрович Пригов, за него свидетелстват и шортлистите за поетическите награди. Навярно от поезията в другите региони нашите поети се отличават с усещането за общност, между тях съществуват приятелски връзки, затова и толкова много посвещения има в стихотворенията им. Ако говорим за днешната уралска поезия, то при нас не се утвърди верлибърът и това може да се смята за провинциална черта, но на фона на масовото увлечение по верлибър силаботониката вероятно отново ще звучи актуално. На мен действително не ми достига национална поезия на руски език, но нали Урал е полиетнически регион. Интересна е и прозата, например романът на Алексей Салников „Петровы в grippe и вокруг него“ получи през 2018 г. наградата „Национален бестселър“. Много известен е и пермският писател Алексей Иванов, автор на книги за историята на Урал (с елементи на фентъзи и екшън), както и Олга Славникова (отдавна живее в Москва) и др.

Г. П. Какъв „образ на Урал“ създават произведенията на съвременната уралска литература? Как регионалната литература в този случай конструира регионалната идентичност? Изучава ли се „литературата на Урал“ в университетите и училищата на Екатеринбург?

Н. Б. За „уралскостта“ много спорят, може би отчасти е трудно да се улови спецификата. Характерно е отрицателното, крайно критично отношение към „съветското“, към който и да е официоз, нежеланието за откровения и задушевности. Урал се възприема като нещо негативно, мрачно, свързано със смъртта. Макар че в последно време бруталният, подчертано маскулинен образ на Урал, с неговите заводи, затворени зони, работнически селища започва да се европеизира. Това особено засяга Екатеринбург. Ако преди той винаги е бил град на камъка и метала, то сега е град на парковете и площадите, на водните пространства. Дори се появи серия пощенски картички „Град върху вода“, на които, ако се вгледаш, наистина се вижда много зеленина и вода, субстанции женствени и природно естествени. Макар че през Екатеринбург минава съвсем не голяма река – Исет. Също, струва ми се, че се е усилило и чувството за самодостатъчност на региона, който престана да бъде затворено пространство. Лекционен курс „Литературата на Урал“ се чете в университетите, регионалният компонент присъства в училищните програми по

литература. Има безспорни авторитети, това са Мамин-Сибиряк и Бажов, но, като цяло, списъкът с имена и творби може да варира.

Преподаване на руска литература в различни културни контексти

Г. П. През 2017 г. в рамките на конференцията на Института за литература при БАН, посветена на „1917 година“ като историческа граница и фигурата на литератора / литературоведа в епохата на социални катаклизми, беше проведена кръгла маса „Литературоведът русист на сцената на университетската катедра“. Дискусията тогава си постави за цел да привлече вниманието към труда и преподавателската практика на чуждоезичните русисти в университетите и академичните институции извън Русия, проблемите на които не само не се обсъждат, но и сякаш не се забелязват. Опитахме се да дискутираме как преподавателят по руска литература е зависим от своето „местосъзнание“ и как „мястото“ диктува / ограничава / о(без)смысле неговото битие. Вие говорихте за променящите се роли на преподавателя в постсъветско време: аналитик, екскурзовод, културолог, мениджър. Каква според Вас е позицията на преподавателя по руска литература в Русия в началото на XXI век?

Н. Б. Уви, днес положението на преподавателя по руска литература е най-незавидно. Акцентът навсякъде се поставя върху руския език и езиковата култура, активно се развива направлението „руски език като чужд“. В училище часовете по литература постоянно се съкращават, често тези часове са заети с подготовката за държавния зрелостен изпит по руски език, който е задължителен, докато на изпита по руска литература се явяват единици. В педагогическия университет по-голямата част на учебния план се запълва от педагогика и психология, от практиката в училище. Кризата на литературоцентризма доведе до там, че днешните подрастващи практически не четат книги, заменят ги с телевизионни сериали, общуване в мрежата, компютърни игри. Нерядко се чуват предложения литературата в училище да се изравни с музиката и рисуването, т. е. да се ограничи с началното училище и прогимназиалния етап (5–7 клас). Боя се, че последствията ще бъдат печални: емоционална неразвитост, липса на обща култура, дори просто елементарна неграмотност и неразвитост на речта.

Г. П. Вече стана дума за учените, сега бих искала да попитам за преподавателите по руска литература в Екатеринбург. Отличават ли се те от своите колеги в столицата?

Н. Б. Трудно ми е да съдя. Мога да предположа, че колегите в столицата имат повече вътрешна свобода и независимост по отношение на изискванията, постоянно спускани отгоре. Може би те не се страхуват толкова да бъдат съкратени, тъй като в Москва има повече възможности да се намери работа. Може би са с по-широк културен хоризонт. От друга страна, преподавателят в провинцията не е толкова обременен с грантове и конференции и може да отделя повече време за индивидуална работа със студентите. Преподавателите филолози от нашия университет поддържахме най-приятелски отношения с колегите от Уралския федерален университет. Обичам работата си и своя град, никога не съм мислила да замина оттук.

Г. П. В експертизата на Вашата катедра влиза не само историята на литературата, но и методиката на нейното преподаване. Влияе ли провинцията / Урал върху методиката на преподаване на руската литература от XIX–XX век? Съществува ли в Екатеринбург преподавателски канон, различен от столичния?

Н. Б. Канонът навсякъде е един и същ, той се определя от държавните образователни стандарти. Учителите литератори у нас са много добри, резултатите от зрелостния изпит са достатъчно високи. Има толкова творчески мислещи учители, голяма част от тях са наши възпитаници или са работили по програмата на филологическите класове (за тях стана вече дума), разработена под ръководството на Н. Лейдерман. Ако говорим за някаква уралска специфика, то вероятно това са многото театрални студии в нашите училища, трябва да се отбележи и повишеният интерес на учителите към съвременната руска литература и часовете по извънкласно четене. В Екатеринбург има много трудови мигранти, така че голям проблем е методиката на обучението на децата от семействата, които не са рускоговорещи, тъй като на единния държавен изпит по руски език се явяват абсолютно всички. Навярно този проблем съществува и в Москва, и в другите големи градове на регионите донори, т. е. носещи пари във федералния бюджет.

Г. П. Вие сте били в София много пъти, участвали сте в научните конференции, организирани от Института за литература при БАН и Софийския университет, съвместно със Столична библиотека през 2017 г. реализирахте проект за детската литература. Вече имате представа за българската литературоведска русистика. Съществуват ли пресечни точки между търсенията в София и Екатеринбург, някакво общо „резонансно пространство“, ако използвам термина на В. Топоров?

Н. Б. Имам най-хубави впечатления от срещите си с българските колеги – и литературоведи, и учители, и библиотечни работници. Поредицата конференции в София,

ГАЛИНА ПЕТКОВА – НИНА БАРКОВСКА

в които участвах, предложи за научна дискусия проблеми на литературния канон, механизмите на неговото формиране и трансформация. Тези проблеми са актуални и за нас. Например миналата година в Екатеринбург проведохме конференция, която разискваше въпроса за литературната репутация на писателя. Друга обща проблемна област е съдбата и творческото наследство на руските писатели емигранти. Софийският проект, изследващ взаимовръзката на позицията на твореца и неговото местопребиваване, също получи отклик сред изследователи от различни страни. Навярно имаме и сходни трудности, дори чисто в научен план, и сигурно можем да ги преодоляваме, като си помагаме и обменяме опит. Информационното пространство дава възможности и за задочни контакти, ще се радваме да видим сред участниците в нашите конференции български русисти, готови сме да публикуваме статии на преподаватели, докторанти и студенти в нашите списания – „Филологический класс“ и „Уральский филологический вестник“. Би било чудесно, ако успеем да организираме съвместна лятна школа. И София, и Екатеринбург имат своите планини, които задават широк литературен и културологичен хоризонт.

Г. П. Да се надяваме, че културно-пространствените идеи ще бъдат една от посоките на бъдещи съвместни проекти. Културната география все по-широко навлиза в хуманитаристиката и е перспективно интердисциплинарно изследователско поле. Благодаря Ви за това интервю!

Юни – август 2020

София – Екатеринбург

Превод от руски и бележки: Галина Петкова